

Milli Saraylar Dekoratif Eserler Koleksiyonu'nda Geçmişin İzleri

Demet Coşansel Karakullukçu*

Saray mekânlarını süsleyen dekoratif eserler, dekorasyonun tamamlayıcı unsurları olmalarının yanında dönemin kültürel ve siyasî yapısını ortaya koyan, sanat zevkini yansıtan nesnelerdir.

Uluslararası fuarlardan, Pera'daki mağazalardan satın alınan¹, yurt dışındaki fabrikalardan sipariş edilen ya da diplomatik hediye olarak sunulan dekoratif eserlerle ilgili çok sayıda görsel ve yazılı belge tarihi gerçekleri belirleyici kaynaklardır.

Osmanlı Devleti ve yabancı devletler arasında siyasî, ekonomik ve kültürel ilişkilerin giderek yoğunluk kazandığı 19. yüzyılda, Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden yabancı devlet adamlarının prestij ürünü olarak diplomatik hediyeler getirdikleri bilinmektedir. Alman İmparatoru II. Wilhelm'in, İsveç Kralı II. Oscar'ın portrelerinin tasvir edildiği dekoratif vazo ve tabak², Avusturya-Macaristan İmparatoru Franz Joseph'in getirdiği bir çift vazo, Japon Prensi Yorihiro tarafından özel olarak seçilmiş iki vazo, Sultan II. Abdülhamid'e sunulan diplomatik hediyeler arasındadır³.

Sultan II. Abdülhamid sunulan hediyeleri karşılıksız bırakmamış, yabancı devlet adamlarına önemli bir kısmı dekoratif eserlerden seçilen değerli hediyeler vermiştir. Alman imparatoru, imparatoriçesi, İngiltere kralı ve sefiri, padişah tarafından diplomatik hediye verilen yabancı konuklardan bazılarıdır⁴.

(BOA,YPRK.HH 30/72) belgede, Sultan II. Abdülhamid tarafından Alman İmparatoru II. Wilhelm'e Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu iki adet çiçeklik ile büyük bir vazo ve imparatoriçeye de dekoratif bir vazo verildiği anlaşılmaktadır⁵.

¹ MSHHA, (Milli Saraylar Hazine-i Hassa Arşivi), E1, 1368, lef 139

2 Vazo Env No: 11/1232
Berlin Kraliyet Porselen
Fabrikası, 19. yüzyıl sonu,
Milli Saraylar Koleksiyonu

3 Dekoratif Tabak
Env. No. 11/1205 Röstrand
Porselen Fabrikası, İsveç
19. yüzyıl sonu, İsveç Kralı
II. Oskar portreli, Milli
Saraylar Koleksiyonu

4 BOA, Y.E.E.57/7,
(Gökçe Demiray,
"II. Wilhelm Ziyaretleri ve
Hediyeler", Hidayet Yavuz
Nuhoğlu Armağanı, haz:
İshak Keskin, Muhammed
Hanefi Kutluoğlu, Sabriye
Serap Kurbanoğlu,
İstanbul, 2009)

5 Vazo, Env. No. 11/244,
19. yüzyıl sonu - 20. yüzyıl
başı, Shippo (Mine İş),
Milli Saraylar Koleksiyonu

2

3

4

(BOA, Y.E.E.57/7) belge ise, Berlin Sefiri Tevfik Paşa tarafından 1887 yılında Sultan II. Abdülhamid'e Berlin Kraliyet Fabrikası ürünü bir vazo takdim edildiğine dairdir. Vazo üzerinde, Alman imparatorunun Berlin'de ikamet ettikleri saray ve Babelsberg sayfiyesi resmedilmiştir⁶.

Bu yüzyılda, Meiji dönemi Japon hükümetinin dışa açılma politikası sonucu, Sultan II. Abdülhamid döneminde ilk resmî temas, imparatorun akrabası Prens Akihito Komatsu'nun 1887 yılında eşi ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'na yaptığı ziyaretle başlamıştır⁷. Bu dönemde, Japon hükümetinden birçok kişinin II. Abdülhamid'in konuğu olarak Dersaadet'i ziyaret ettiği bilinmektedir.

Arşiv belgelerinden Sultan II. Abdülhamid ve Meiji dönemi Japon hükümeti arasında dekoratif eserlerin diplomatik hediye olarak verildiği anlaşılmaktadır.

Y.EE.62/32, 1894 tarihli bir belgede, Japon Prensi Yorihito tarafından Japon sanatının en güzel eserlerinden özel seçilmiş iki vazanın dostluk içeren bir mektupla birlikte padişaha hediye olarak Dersaadet'e getirildiği, prensle yapılan görüşmede, hediyelerden dolayı teşekkür edilerek Ertuğrul Fırkateyni hadisesindeki desteklerinin Osmanlılar tarafından asla unutulmayacağına beyan edildiği ifade edilmektedir⁸.

Y.PRK.SGE 7/54 Serkurenâlık maruzatı içinde yer alan, 26, 27 ve 28 Mayıs 1897 tarihlerinde Beyoğlu'ndaki Nakamura Mağazası'ndan Mabeyn-i Hümayûn'a takdim edilen eşya listesinin bulunduğu müfredat defterinde; eşya numarası, cinsi ve kaç kuruş olduğu belirtilen listede, el hüneri çift mozaik vazolar, kutular ve bir adet kamıştan ma'mûl süslü köşk, bir adet kamıştan ma'mûl "Japonya köşkü" dekoratif eserler arasında bulunmaktadır. Üzerleri kuş figürlü, çiçek motifli ve el hüneri mozaik olarak tanımlanan vazoların, günümüzde saray koleksiyonlarında bulunan Shippō (mine işi) vazolar olduğu kuvvetle muhtemeldir⁹.

Y.EE.37/98, Hazîne-i Hümayûn'da mevcut olup anti-ka addolunan Çin ve Japon mâmulatı eserlerin listesini içeren 1909 tarihli belgede, Japon memurlarının ifadelerinden Japonya üretimi çok değerli yaklaşık 300, hatta 500 yıl öncesine ait dekoratif tabaklar ve vazolardan söz edilmiş, vazoların çift olanlarının gayet makbul olduğu belirtilmiştir. Bu tür dekoratif eserlerin, 19. yüzyılda getirilmesine rağmen zamanına göre de antika olması önemli bir husustur¹⁰.

6-7 Vazo ve detayı,
Env. No.11/77.1

Fransız, "AH" monogramlı
(Sultan II. Abdülhamid
Han'ın baş harfleri),
ay yıldız motifli, 19. yüzyıl
sonu, Milli Saraylar
Koleksiyonu

8 Vazo, Env. No.11/423,
Bohemya Kristali,
19. yüzyıl sonu,
Milli Saraylar Koleksiyonu

9 Vazo, Env. No. 13/45,
Fransız, Baccarat,
Opalin, 19. yüzyıl sonu,
Milli Saraylar Koleksiyonu

HH.d.31541 Hazîne-i Hâssa hediye kayıt defterine, 1894 yılına ait farklı tarihlerde hediye olarak takdim edilmiş dekoratif eserler kaydedilmiştir. Ayrıca bu defterde, Nakamura'nın kendisi tarafından hediye edilen dekoratif eserler de yer almaktadır¹¹.

Son dönem saray koleksiyonlarındaki Japon üretimi dekoratif eserlerin büyük bir kısmı, Japon Mağazası Nakamura Shōten'nin yöneticisi olarak uzun süre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yamada Torajirō'nun mağazasından satın alınan ya da protokol hediyesi olarak gelen eserlerdir. Arşiv belgeleri incelendiğinde, Beyoğlu'nda bu mağazadan alınıp saraya getirilen birçok dekoratif eserden söz edildiği görülmektedir.

Koleksiyonda Çin üretimi dekoratif eserler içinde en değerlileri, Sultan II. Abdülhamid tuğralı vazolardır. Ayrıca, ay yıldız motifli "AH" monogramlı Fransız vazoları, bu özellikleriyle tek örnektir.

Peradaki mağazalardan ve Avrupadaki fabrikalardan satın alınan dekoratif eserler içinde kristal, cam ve opalinden üretilen eserler de oldukça fazladır.

1890'lı yılların başında Sultan II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) porselen tarihi açısından yeni bir süreç başlamış, Yıldız Sarayı'nın dış bahçesine bir porselen fabrikası yaptırılarak porselen üretimine saray desteği sağlanmıştır. Yüzyıllar boyunca saray sanatı olan porselen, Avrupa hanedanları için üretim teknolojisi ve estetik değeriyle bir prestij ürünüdür. Saray arazisi içinde fabrika inşa edilmesi de padişahın bu ürüne verdiği değeri göstermektedir¹². Sultan II. Abdülhamid'in sanata olan ilgisi, Batı ülkelerini görüp yeni teknolojileri ülkeye getirme isteği, Anadolu'da yüzyıllar boyunca geliştirilmiş olan çini ve seramik sanatının yeniden canlandırılması düşüncesi, fabrikanın yapımında etkili olmuştur¹³.

Fabrikanın inşa sürecinde Fransız etkisinin yanında Macaristan'daki Zsolnay Fabrikası ile bağlantı kurulduğu görülür. Sultan II. Abdülhamid'in Miklos Zsolnay'a 1887'de verdiği nişan ve fabrikada üretilen Türk çinileri bütün bu bağlantıların göstergeleridir. Macaristan'da Pecs'te Zsolnay Çini ve Porselen Fabrikasının sahibi olan Vilmos Zsolnay'ın oğlu Miklos Zsolnay'ın 1887-88 yıllarında inceleme ve yeni ticarî ilişkiler kurma amacıyla çıktığı yolculuğun bir ayını geçirdiği İstanbul'da çeşitli duvar çinileri satın aldığı bilinmektedir. Maarif Nazırı Münif Paşa ile de görüşen Miklos Zsolnay, İstanbul'da bir porselen fabrikası kurulması için fizibilite çalışmaları yapmıştır. Anadolu yakasında kaolinin çok kaliteli olduğu bir ocak tespit edilmesine rağmen Zsolnay'ın bu çalışması herhangi bir sonuca bağlanamamıştır¹⁴.

- 10** Sultan II. Abdülhamid'in Miklos Zsolnay'a verdiği Berat nişanı, (Ibolya Gerelyes-Orsalya Kovács, "An unknown Orientalist The Eastern Ceramics Collection of Miklos Zsolnay Pécs", Budapeşte, 1999, s. 21.)

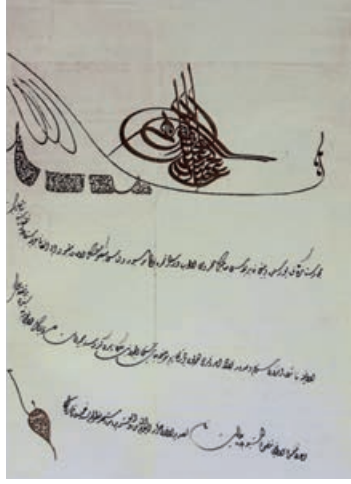
- 11** Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu'nda, çini ustalarının fotoğrafı, Dolmabahçe Sarayı Halife Abdülmecid Efendi Kütüphanesi, Env. No. K 127-11

- 12** Vazolar, Env. No. 13/140-141, 1312 sene 14 (1908), Ömer imzalı, Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu, Milli Saraylar Koleksiyonu

- 13** 12-Duvar Tabağı, Env. No. 35/3069, Ser Mücellid Hazret-i Şehriyari Ali Ragıp imzalı, Sultan II. Abdülhamid Han Tuğralı, Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu, Milli Saraylar Koleksiyonu

- 14** Vazo, Env. No. 52/1163, 1312 sene 6 (1900) Osmanlı devlet armalı, Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu, Milli Saraylar Koleksiyonu

- 15** Vazo, Env. No. 13/134, 1312 sene 2 (1896), Osmanlı Devlet Armalı, Yıldız Çini Fabrikâ-i Hümayunu, Milli Saraylar Koleksiyonu

10

11

12

13

14

15

Fabrikada, ilk yıllarda Fransız Sévres porselenlerinin etkisiyle üretilen dekoratif eserler, zamanla Osmanlı gelenek ve zevklerine uygun olarak yapılmıştır. Üzerlerinde yer alan mimari tasvirler, geleneksel motiflerle üretilen bu eserler özgün tasarımlardır. 1896 tarihli, Arapça “Allah’ın yardımıyla ayakta duran Osmanlı Devleti’nin Hükümdarı Sultan II. Abdülhamid Han” yazan vazo, koleksiyonda özel bir yere sahiptir. Eserlerin bazılarında bir köşede ya da eserin altında sanatçının adı, bazılarında ise Osmanlı arması, sultanın adının baş harfleri ve tuğrası yer alır. Bu eserler, çok özel parçalardır ve belirli sayıda üretilmişlerdir¹⁵.

16

17

18

16 Müze-i Hümayûn,
(Sultan II. Abdülhamid'in
25. Cûlûs Hediyesi, Yıldız
Sarayı Vakfı, s. 139.)

17-18 Viyana Sergisi'nde
yer alan Milli Saraylar
Koleksiyonu'nda
bulunan Japon Arita
Porseleni vazolar (Kyushu
Seramik Müzesi Uzmanı
Tomoko Fujiwara, 400th
Anniversary of the Birth
of Arita Porcelain: The
Compelling Beauty of
Arita Ceramics in the Age
of the Great International
Expositions, Japonya.)

19 Vazo,
Env. No. 51/401,
19. yüzyıl sonu -
20. yüzyıl başı, Japon Arita
Porseleni, Dolmabahçe
Sarayı, Kristal Merdivenli
Salon, Milli Saraylar
Koleksiyonu.

19

Ayşe Osmanoglu'nun da hatıratında anlatıldığı gibi Sultan II. Abdülhamid tarafından Yıldız Çini ve Fabrika-i Hümayûnu üretimi dekoratif eserlerin, Osmanlı Devleti'nin bir kudret nişânesi olarak diğer devletlerin hükümdarlarına hediye edildiği bilinmektedir¹⁶.

Yıldız Çini ve Fabrika-i Hümayûnu'nda üretilip Sultan II. Abdülhamid tarafından gönderilen hediyeler arasında; İngiliz sefiri Sir Francis Clare Ford'a bir çift vazo ve ortasında Hamidiye Camii'nin resmi bulunan tabak, İngiltere Başbakanı Lord Salisbury'ye bir vazo ve bir dekoratif tabak, Rus imparatoru ve imparatoriçesine iki adet büyük vazo yer alır¹⁷.

Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid inşa ettirdiği müzede, prestij unsuru olarak gördüğü dekoratif eserleri yabancı konuklarına tanıtmış, bazılarını da hediye etmiştir. İçinde Yıldız Çini ve Hereke Fabrika-i Hümayûnu üretimi eserlerin bulunduğu Müze-i Hümayûn'u, Avusturya sefiri, tercümanı, İtalya sefiri ve eşi, Bulgaristan prensi, İran Şahı Muzafferüddin, Sultan II. Abdülhamid'le birlikte ziyaret eden konuklar arasındadır. Müze-i Hümayûn'u çok beğenen konuklar, gördükleri karşısında hayranlıklarını ifade etmişlerdir¹⁸.

20

20 Birinci Uluslararası Metal ve Taş Fuarı St. Petersburg, Rusya, günümüzde Milli Saraylar Koleksiyonu'nda bulunan 11/253.2 Envanter No'lu Rus vazosunun görüntüsü

21-22 Vazo ve detayı, Env. No.11/253.2, Rus 1887, Milli Saraylar Koleksiyonu

21

22

Bu yüzyılda, Osmanlı Devleti, yedi kez sanayi fuarına katılmıştır. Bu fuarlar; 1851 Londra Fuarı, 1855 Paris Fuarı, 1862 II. Londra Fuarı, 1863 Sergi-i Umûmî-i Osmanî, 1867 Paris Fuarı, 1873 Viyana Fuarı ve 1893 Chicago Fuarı'dır¹⁹.

Saray Koleksiyonları içindeki 51/400 env. no'lu Japon vazosunun Viyana'daki sergide yer aldığı,²⁰ 11/253 env. no'lu, Rus vazosunun ise St. Petersburg fuarında sergilendiği ve Rus çarının diplomatik hediye listesi içinde olup Sultan II. Abdülhamid'e sunulduğu son yapılan araştırma sonuçlarındandır²¹.

1897'de Yunan Savaşı'nda şehit ve gazilerin ailelerine yardım amacıyla Sultan II. Abdülhamid tarafından düzenlenen İâne Sergisi'ne, Sultan II. Abdülhamid ve kadınefendisi tarafından bağışlanan eşyalar başta olmak üzere Avrupalı kralar, İran şahı, Osmanlı devlet adamları, gayrimüslimler de bağışta bulunmuşlardır. Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu dekoratif eserlerin de yer aldığı İâne Sergisi'ne;²² Alman İmparatoru II. Wilhelm üç sandık içinde, Berlin Çini Fabrikası mamulâtından bazı eşyaları ve kendisinin yaptığı tabloları hediye olarak

23

24

göndermiştir. (BOA, Y. MTV. Maruzat 165/277)²³. Ayrıca, Avusturya-Macaristan imparatorunun da sergiye Viyana Fabrikası ürünü firuze rengi ve altın yaldızlı bir adet vazo gönderdiği bilinmektedir. Bu vazo, günümüzde Milli Saraylar Koleksiyonu içinde yer alır.

Bu dönemde, ramazanlarda özellikle Bayezid, Eyüb Sultan, Ayasofya ve Fatih Camilerinin avlularında sergiler düzenlenmiştir. Bu alanlarda, çeşitli ürünlerin yanında dekoratif eşyalar da sergilenip satışa sunulmuştur.

25

26

23 - 25 Vazo,
Env. No. 11/1526,
1312 sene 3 (1897)
İane Sergisi'nde yer
almıştır. Milli Saraylar
Koleksiyonu

24-26 Vazo,
Env. No. 52/548, Avusturya
Ernst Wahlliss, 19. yüzyıl
sonu, İane Sergisi'nde
yer almıştır. Milli Saraylar
Koleksiyonu

27

28

29

30

Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu ürünü dekoratif eserler, sergilenmek amacıyla müzelere de gönderilmiştir. Amerikan Millî Müzesi'ne iki adet vazo ve bir adet por-selen kutu gönderilmiş, bu durum üzerine, Amerika'nın İstanbul maslahatgüzarı, 3 Mayıs 1900 tarihli bir mektupla devleti adına teşekkür ve takdirlerini bildirmiştir²⁴.

Dekoratif eserleri; yüzyıllardır devam eden hediye verme geleneği, uluslararası protokol kuralları, beraberindeki siyasal, kültürel olaylarla tarihin sayfalarını açan birer sessiz tanık olarak tanımlayabiliriz.

Saray Koleksiyonlarında, Sultan II. Abdülhamid döneminden günümüze kadar özenle korunup geçmiş zamanların izlerini taşıyan bu eserler, dekoratif olmanın çok ötesinde bir belge niteliğinde tarihe tanıklık etmeye devam etmektedirler.

Dipnotlar

- 1 MSHHA, E.1,1368, lef 139.
- 2 Demet Coşansel Karakullukçu, *150 Yılın Sessiz Tanıkları Saray Porselenlerinden İzler*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2007, s. 89.
- 3 Demet Coşansel Karakullukçu, "Son Dönem Osmanlı Saraylarında Japon Üretimi ve Etkili Dekoratif Eserler", *Osmanlı Sarayında Japon Rüzgârı*, İstanbul, TBMM Milli Saraylar, 2013; BOA, YPRK. HH 30/72, s. 107.
- 4 Sinem Serin, Yıldız Çini Porselen Fabrikası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 82.
- 5 Gökçe Demiray, "II. Wilhelm Ziyaretleri ve Hediyeler", *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı*, haz: İshak Keskin, Muhammed Hanefi Kutluoğlu, Sabriye Serap Kurbanoglu, İstanbul 2009, s. 173; BOA, YPRK. HH 30/72, s. 170.
- 6 Gökçe Demiray *agm*, BOA, Y.E.E.57/7 s. 172.
- 7 Ayça Özer Demirli, Gökşen Birincioğlu, "19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu ve Japonya İlişkilerinde İlk Ziyaretler İlk Ziyafetler", *Osmanlı Sarayında Japon Rüzgârı*, İstanbul 2013, s. 31.
- 8 Y.E.E 62/ 32.
- 9 YPRK. SGE 7/54.
- 10 Y.E.E. 37/98.
- 11 HH.d. 31541.
- 12 Sinem Serin, *age*, s. 82.
- 13 Ibolya Gerelyes-Orsalya Kovács, "An unknown Orientalist The Eastern Ceremics Collection of Miklos Zsolnay Pécs", Budapeşte, 1999, s. 21. Nişan Beratını okuyan Üzeyir Karataşa çok teşekkür ederim.
- 14 Sinem Serin, *age*, s. 65.
- 15 Demet Coşansel Karakullukçu, *age*, s. 65.
- 16 Sinem Serin, *age*, s. 81.
- 17 Gülgün Yılmaz, "19. Yüzyıl Osmanlı Sosyal Yaşamında Sanat Eseri Olarak Yeni Objeler", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2004, s. 30.
- 18 Sinem Serin, *age*, s. 93.
- 19 Suna Canan Aydın Altay, "Yıldız Çini Fabrika-i Hümayûnu üretimi Art Nouveau Eserler", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2015, s. 69.
- 20 Kyushu Seramik Müzesi Uzmanı Tomoko Fujiwara, 400th Anniversary of the Birth of Arita Porcelain: The Compelling Beauty of Arita Ceramics in the Age of the Great International Expositions, Japonya.
- 21 Paul Dyson, Antika Uzmanı, İngiltere.
- 22 Necmettin Alkan, "1897 Yunan Harbi'nde Şehit Olanların Yakınları ve Gaziler İçin Düzenlenen İlane Sergisi", Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, S. 13 (2008): 23.
- 23 Gökçe Demiray, *agm*, s. 173.
- 24 Sinem Serin, *agm*, s. 82.
- 27 11/1529 Env. No'lu vazonun İlane Sergisi Kataloğu'ndaki görüntüsü
- 28 BOA, Y.MTV. Maruzat 165/277, (Gökçe Demiray, "II. Wilhelm Ziyaretleri ve Hediyeler", Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı, haz: İshak Keskin, Muhammed Hanefi Kutluoğlu, Sabriye Serap Kurbanoglu, İstanbul, 2009)
- 29 F. Zonaro, Şehzade Abdürrahim Efendi, 132x82 cm, tuval üzerine yağlıboya, Özel Koleksiyon
- 30 Vazo, Env. No. 11/1529, Berlin Kraliyet Fabrikası, 19. yüzyıl, Milli Saraylar Koleksiyonu